

קבר בחלץ מן המאה הדי' לספה"נ*

מאת

ל. י. רחמני

ב־21 בספטמבר 1959 נבדק ונחפר בחלץ (בנ. צ. 11395.11745) קבר רומי¹, שנתגלה בשעת חריש עמוק, שפגע בקמרונו הבנוי.

ה ק ב ר

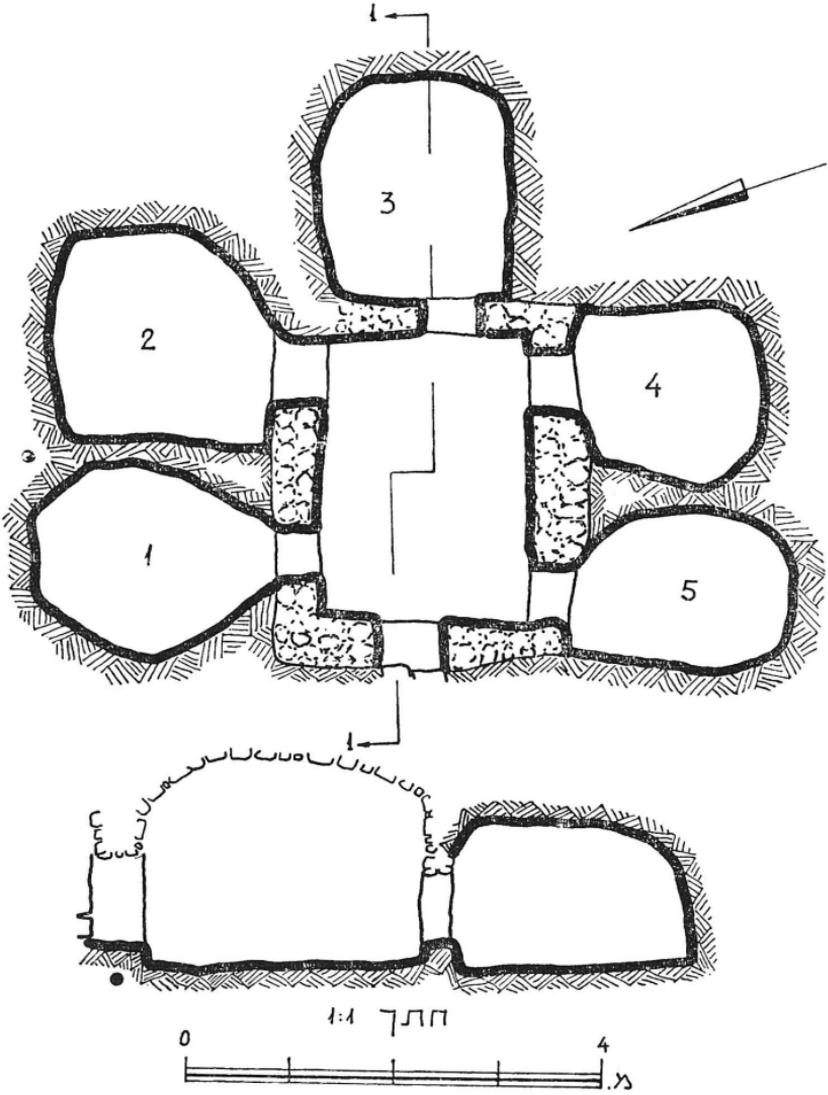
קבר זה (ציור 1) מורכב מחדר מרכזי, שארכו 2.50 מ', רחבו 3.25 מ' וגבהו 2.25 מ'. בצדו המערבי פתח־כניסה; בצדו המזרחי חדר־קבורה; ובכל אחד מצדדיו הדרומי והצפוני שני חדרי־קבורה. הוא נחצב בחלקו הגדול בסלע, אך חלקו העליון של החדר המרכזי מכוסה קמרון, שהותקן ממלט מורכב מאבני־גוויל קטנות, סיד, אפר וצדפים. בחומר דומה כוסו גם קירות־התמיכה של הקמרון. עביים של קירות אלה הוא בין 40 ל־50 ס"מ. אף השטחים שמעל לפני פתח החדר המרכזי ומעל לחדר המזרחי טוּחוּ במלט מעין זה. במרוצת הזמן נפל הטיח של הקמרון והוא מכסה עכשיו את רצפת החדר המרכזי. פתח־הקבר — שרחבו כ־60 ס"מ, גבהו כ־80 ס"מ ומפתחו גבוה כ־20 ס"מ מרצפת החדר המרכזי — נסתם מבחוץ בכמה אבני־גולל גדולות. חדרי־הקבורה נתגלו כשהם פרוצים בחלקם. בדיקת החדר 4 הוכיחה במידה גדולה של ודאות, שלא הוצאו חפצים מן הקבר, פרט לשני קנקנים גדולים, שבורים מעל לכתפיהם ופתוחים עד מהציתם מצד אחד, ששימשו לקבורת תינוקות¹. קנקנים דומים לאלה נתגלו בחדרי־הקבורה (ראה להלן). חדרי־הקבורה נחצבו בצורה גסה ובלתי־ריגולארית ביותר. רוחב פתחיהם הוא כ־50 ס"מ וגבהם כ־70 ס"מ; מפתנם מוגבה במקצת מרצפת החדרים.

* תודתי נתונה למנהל אגף־העתיקות בפועל על הסכמתו לפרסום הדין־חשבון כאן. כן מחזיק אני טובה לר. גרפמן ולי. משורר, תלמידים לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית, על עזרתם בבדיקת הקבר; לי. ירושלמי, מעובדי אגף־העתיקות, על טרחתו בחפירה; ולש. מושקוביץ על עריכת המדידות והתקנת תכנית הקבר.

1. על קבורת תינוקות בכדים בתקופה הרומית ראה: Petrie-Duncan, *Hyksos*

and Israelite Cities, London 1906, p. 44

קבר בחליץ מן המאה הר' לספּה"נ

ציור 1

החדר 1

ארכו 2.30 מ', רחבו 2 מ' וגבהו כ־1.10 מ'. נמצאו בו כ־10 קברים, שהיו בהם 6 גולגלות בצפון ו־4 במערב. בקרבת הפתח נתגלו 2 קנקני־קבורה עם שרידי גופות של תינוקות. כן נמצא כאן שבר זעיר של כלי־זכוכית.

ה חדר 2

ארכו 2.10 מ', רחבו כ־2 מ' וגבהו כ־1.10 מ'. נמצאו בו 10 קברים, שכל הגולגלות בהם היו בצד צפון.

ה חדר 3

ארכו 2.20 מ', רחבו כ־1.80 מ' וגבהו 1.10 מ'. נתגלו בו 10 קברים, שכל הגולגלות בהם היו בצד מזרח. בפנים המזווה הצפונית של חדר זה נתגלה פך־זכוכית, שגבהו 32 ס"מ, הנשען על קיר; ואילו במרכז החדר — בקבוק־זכוכית. בקרבת קירו הצפוני נחשפו שרידי ברזל וברונזה של ידית (או גולה?) של מקל־עץ.

ה חדר 4

ארכו 1.80 מ', רחבו כ־1.70 מ' וגבהו כ־1.10 מ'. החדר נתגלה כשהוא סגור. הוא נסתם באבן גדולה, שמידותיה הן: 30×60 ס"מ, שהודקה על־ידי אבני־גוויל קטנות ומלט עם שברי־חרס ברוחב של 10 ס"מ בשני צדדיו ולאורך כ־20 ס"מ מעל לו. באבן־גולל זו, בדומה לשאר אבני־הגולל בקבר זה, ניתן להבחין בעקבות של כלי־החוצבים, שהוא מטיל־ברזל עגול, שקטרו כ־3 ס"מ. בחדר זה נתגלו 16 קברים, ובהם 9 שגולגלותיהם בצד דרום ו־7 אשר הונחו על־גבי הקבורות הקודמות ושגולגלותיהם בצד מערב.

ה חדר 5

ארכו 2.10 מ', רחבו 1.50 מ' וגבהו 1.10 מ'. נמצאו בו 14 קברים, ובהם 5 גולגלות בצד דרום ו־8 — בדומה לנ"ל — במערב. כן נתגלו כאן שני קנקני־קבורה של תינוקות. באיזור זה נמצאו קברים בעלי קמרונים בנויים ומטווחים מהמאה ה־2, אך על־סמך החומר שנתגלה בקברים, שאנו דנים בהם כאן, אפשר יש לאחרם למאה הה'.

ה מ מ צ א י מ

כלי־חרס (ציור 2)

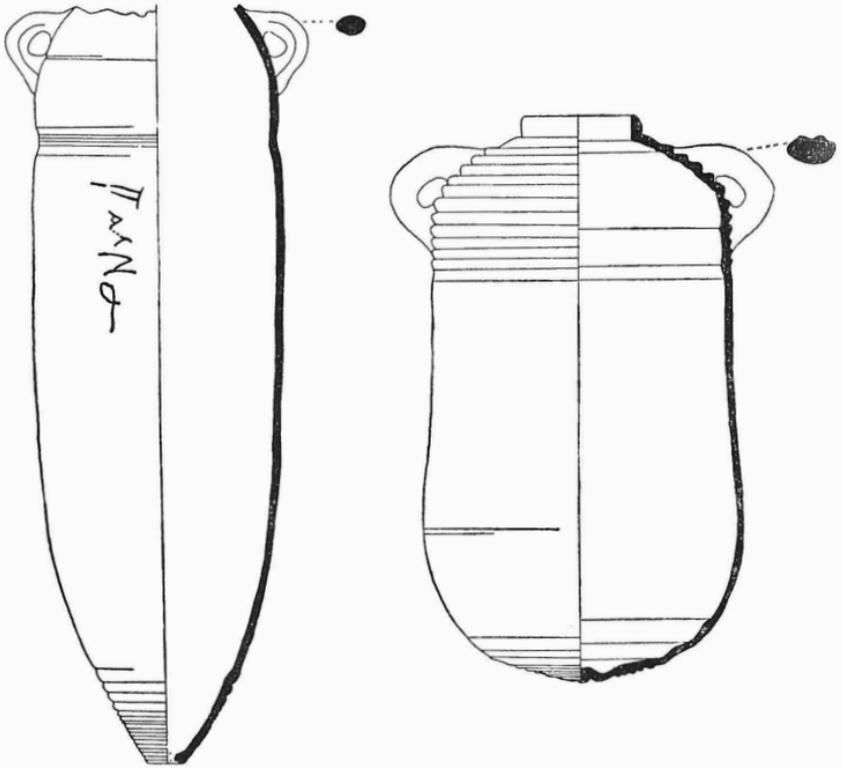
1. קנקן מחרס חום, שבור במתכוון מעל לכתף, בעל בסיס חרטומי (ראה להלן), וצלוע קל בבסיס ובכתף. גבהו עכשיו 74 ס"מ. על דופן הכלי לארכו

2. השווה, למשל, קברים מקומרים מאשקלון: Iliffe, *QDAP*, II, 1933, pp.

182 ff.; Ory, *QDAP*, VIII, 1939, pp. 38 ff.

קבר בחלץ מן המאה ה'ד' לספחה"נ

נרשמה כתובת בצבע אדום. בטיפוס זה, שהוא שכיח בכל חלקי הקיסרות הרומית במאות הג' והד'³, נתקלים אנו בנגב המערבי עד למאה הה' ועד בכלל.
2. קנקן־חרס דומה לנ"ל, שבור במתכוון מכתפו ולמעלה; בצדו האחד הוא פתוח עד אמצעו. גבהו עכשיו 72 ס"מ.

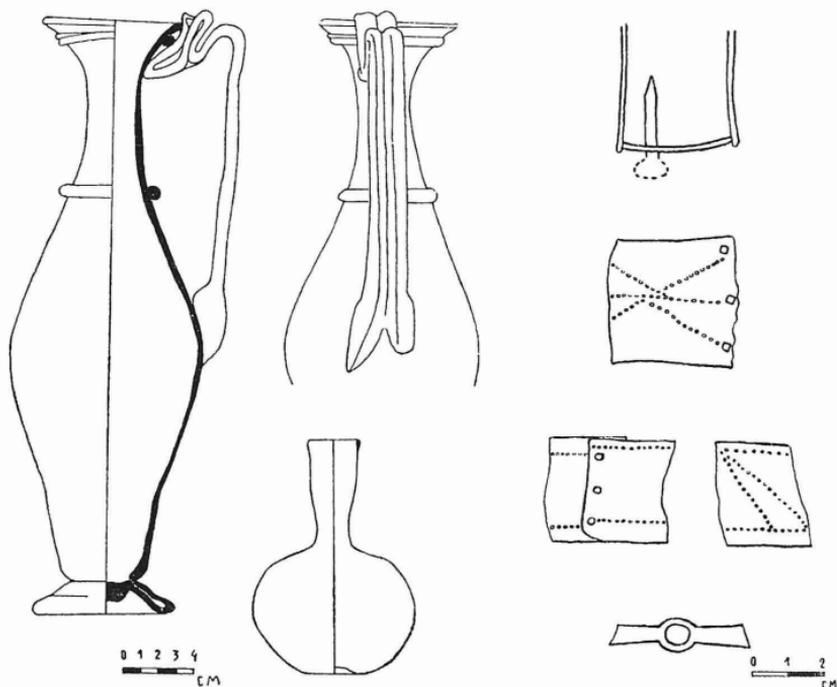
ציור 2

3. שני קנקנים דומים בגדלם, בצורתם ובשיטת שבירתם.
4. קנקן־חרס חום־אדמדם, שגבהו 52 ס"מ, בעל גוף מעוגל צלוע על בסיס וכתף, צוואר קצר ושפה זקופה. נחצה במתכוון לארכו.
כל הקנקנים נשברו לשם התאמתם לצרכי קבורת תינוקות.
שברי־החרס שבתוך טיח הקירות וכן מילוי הפתחים עשויים מחומר זהה לזה של הקנקנים הנ"ל, ויש להניח, שהם מאותה תקופה.

3. והשווה, למשל, Frances Follin Jones, *Tarsus*, I, Princeton 1950, pl. 835, no. 167; בעמ' 206 ו-278 קובעת הסופרת את תקופתו לסוף המאה הג' או המאה ה'ד' לספחה"נ.

כלי־זכוכית (ציור 3: 1—2; לוח ו', 4).

1. פך־זכוכית ירקרק, בעל בסיס־טבעת, גוף מוארך, טבעת סביב הצוואר, שפה כפולה ממושקת וידיית ישרה ומקופלת מתחת לשפה. כלי דומה לו ביותר נמצא בקבר באל־בסא שבגליל המערבי, וידוע לנו בוודאות, שהוא

ציור 3

מסוף המאה ה' לספה"נ⁴. גם מהמרים אחרים, כגון בדיל ועופרת, הותקנו כלים דומים⁵. הטבעת או הזר מסביב לצוואר אפייניים הם לפכים מאמצע המאה ה' ועד למאה ה' ועד בכלל⁶.

Iliffe, A Tomb at El Bassa of c.A.D. 396, *QDAP*, III, 1934, 4

p. 88, fig. 18

British Museum Guide to the Antiq. of Roman Britain, 2nd ed., 5

1958, fig. 19, no. 55; C. Isings, *Roman Glass from dated Finds*, p. 150, 120 b

London Museum, *London in Roman Times*, p. 115, fig. 38, nos. 6

B 4 & B 5, cf. p. 114/5

קבר בחלץ מן המאה הדי' לספה"נ

2. בקבוק־זכוכית כחלחל דקיק, בעל בסיס קעור, גוף כדורי, פחוס במקצת, וצוואר דמוי־משפך. אף טיפוס זה ידוע לנו יפה מן המאה הדי' לספה"נ.⁷

חפצי־מתכת (ציור 2 : 3—5)

1. גליל־ברזל סגור מצד אחד ומהודק למוט־עץ על־ידי מסמר מן הצד הסגור. גובה הגליל 3.9 ס"מ וקטרו 3.8 ס"מ. עביו של הברזל 0.2 ס"מ. אורך המסמר 2.2 ס"מ.

2. שברים של שני גלילי־ברונזה. גבהו של שבר אחד 3.5 ס"מ וקטרו 2.8 ס"מ, ואילו גבהם וקטרם של שני שברים אחרים 3 ס"מ. הם מעוטרים בקווי־ניקוד, הדומים לעיטורי־חבל. בכל אלה שרדו ראשים של מסמרי־ברזל, שחיברו בשעתם גלילים אלה לעץ.

3. שברים קטנים נוספים של רצועה צרה, שרחבה כ־3 ס"מ. לכל השברים דבוקים מבפנים שרידי־עץ. יש לשער, שהם היו קבועים מסביב לאותו מוט־עץ, שעדיין לא ברור לנו מה היה תפקידו. אפשר שימשו קישוט למקל־משענת.

הכתובת (ציור 4)

היא רשומה בצבע־אדמה אדום על דופן הקנקן 1 הנ"ל. מלה אחת בה דהויה ביותר:

[Π]ΑΛΜΥ = Πάλμου

ציור 4

QDAP, VI, 1938, pl. XL, no. 11; *Samaria*, III, p. 411, fig. 95, 7
no. 9; C. Isings, *op. cit.*, p. 122, no. 103

אמנם קריאת ה-Π אינה בטוחה כל צרכה, אך קשה להעלות אפשרות אחרת מתקבלת על הדעת. השם Palma—Πάλμη קיים כתרגום השם תמר, היינו, כשם של אשה⁸, אך הסיום ου מוציא מכלל חשבון אפשרות זו. בסוריה מופיע Πάλμας כשם של גבר⁹ וכן ידוע לנו הגמון בשם זה מן המאה ה' לספחה"נ¹⁰. הקיצור γ ל-ου, הרווח במאה ה' לספחה"נ, מופיע בגרש בשנת 553 לספחה"נ¹¹, אך הוא היה קיים כבר במאה ה' לספחה"נ¹². — יש להניח שהכתובת כוללת את שם הילד, ששרידי גוייתו הוטמנו בכד. מתוך כל האמור יש להסיק, שהקבר הנדון הותקן בסוף המאה ה' או בתחילת המאה ה' לספחה"נ ושימש לצרכי משפחה או יישוב חקלאי במשך תקופה ארוכה במאה ה' לספחה"נ.

8. Frey, *Corpus Inscr. Ind.*, Roma 1936, I, 160, p. 115.

9. Butler, *Syria*, III, Leyden 1921, p. 243, no. 553.

10. Pauly-Wissowa, *RL*, XVIII, 3. על מראה-מקום זה העירני בטובו ידידי

י. לנדאו.

11. Kraeling, *Gerasa*, New-Haven 1938, pp. 355, 367, fig. 16, no. 278.

12. תודתי נתונה בזה לפרופ' מ. אבי-יונה על הודעתו בשיחה עמי, שיש ברשותו

כתובת מבית-הכנסת בקיסריה, שהיא, לפחות, מן המאה ה' לספחה"נ, ובה מופיע הקיצור γ ל-ου. כן מודה אני למר א. נגב, שהפנה את תשומת-לבי לכתובת זו. בעניין כתובות על-גבי קנקנים בתוך קברים מאותה תקופה ראה: Petrie-Duncan, *op. cit.*, pl. XXXIX K, nos. 349, 350; pl. XLI, nos. 3-4. שכאן מכוונות הכתובות לחומר שבתוך הקנקנים, כגון יין.